

Н. В. Дацій,
к. е. н., доцент, провідний науковий співробітник,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

РОЗВИТОК ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ

Визначені прямі й непрямі вигоди та переваги для економіки країни, щодо залучення іноземного капіталу. Охарактеризовано стан правового регулювання іноземних інвестицій в Україні.

Direct and indirect benefits and advantages are certain for the economy of country, in relation to bringing in of foreign capital. The state of the legal adjusting of foreign investments is described in Ukraine.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційне середовище, економічний розвиток, конкурентоспроможна продукція.

ВСТУП

Найважливішим чинником і одночасно результатом глобалізації та розвитку світового господарства й посилення інтеграційних тенденцій стало стрімке зростання іноземних інвестицій. Капітал інтернаціональний за своєю природою, у гонитві за прибутком він не визнає національних меж і надходить у країни, де попит на інвестиції високий і їх прибутковість перевищує норму.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити прямі й непрямі вигоди та переваги для економіки країни щодо залучення іноземного капіталу;
- охарактеризувати стан правового регулювання іноземних інвестицій в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Залучення іноземного капіталу дає прямі й непрямі вигоди та переваги для економіки країни, що відповідає національним інтересам.

По-перше, це додаткове джерело накопичення, що істотно збільшує ресурси для відновлення і розширення основного капіталу, реалізації інвестиційних проектів і програм, що забезпечують пожвавлення й піднесення економіки, насичення внутрішнього ринку конкурентоспроможними товарами та послугами.

По-друге, прямі іноземні інвестиції несуть із собою не тільки капітали, а й сучасні технології, що забезпечують випуск конкурентоспроможної продукції за двома основними параметрами: за рівнем новизни і якістю вироблених товарів і послуг, та за зниженням витрат їх виробництва.

По-третє, іноземні інвестиції в конкретні об'єкти зазвичай супроводжуються навчанням персоналу — перепідготовкою його на місці, зарубіжними стажуваннями. Це допомагає формуванню покоління працівників, що ефективно використовують нові технології, ринкові механізми, міжнародні контракти, здатні вистояти і перемогти в жорсткій конкурентній боротьбі.

По-четверте, іноземні інвестиції спонукають до освоєння досвіду функціонування ринкової економіки, властивих їй "правил гри". Зближення економічних умов функціонування капіталу із загальноприйнятими у світі сприяє припливу іноземного капіталу, породжує впевненість інвестора в поверненні вкладених коштів із достатнім прибутком (без чого він не буде ризикувати) і одночасно прискорює процес формування в країні інвестиційного клімату, сприятливого як для зарубіжних, так і для вітчизняних інвесторів. Внаслідок цього ринкова економіка спирається на власну відтворювальну основу, що сприяє створенню прошарку ефектив-

них власників.

По-п'яте, потік іноземних інвестицій прискорює процес входження української економіки у світове господарство, розвиток ефективних інтеграційних процесів, сприяє вмілому використанню переваг міжнародного поділу і кооперації праці, глобалізації, освоєння ефективних ніш у світовому господарстві та світовому ринку.

Наведені вище аргументи свідчать про те, що потік іноземних інвестицій, який зростає, може бути оцінений як прогресивна тенденція глобального характеру, як необхідна умова пожвавлення і піднесення української економіки. Роль іноземного капіталу об'єктивно повинна зрости, його необхідно залучати в усіх фірмах для розвитку інноваційних процесів.

Особливістю сучасної інвестиційної моделі розвитку України є слабке залучення в економіку іноземного капіталу. Продовжується істотне відставання в цій сфері від інших країн із перехідною економікою і "виникаючих ринків" (emerging markets). Незадовільною залишається і структура іноземних інвестицій. У 2000 р. на частку прямих іноземних інвестицій припадало лише 20% від загальних надходжень. Переважає кредитна форма залучення іноземного капіталу, на частку якої стабільно припадає понад 80%. Вкрай низька частка вкладень в акції та паї (1—3%), незначна частка реінвестицій (3—5%), що контрастує зі світовою практикою [2, с. 125].

Україна на сучасному етапі розвитку її економіки повинна створити сприятливе інвестиційне середовище для залучення колосальних фінансових ресурсів. Адже інвестиції є джерелом коштів, необхідних для модернізації та розвитку української економіки. Вони сприяють залученню нових виробничих технологій, а також технологій ринкової поведінки. Важливим є саме те, звідки вони надходять та куди спрямовуються. Особливо важливим є залучення інвестицій з високорозвинутих країн світу, що характеризуються належним рівнем ринкової культури.

Національний інтерес вимагає, щоб вітчизняний та іноземний інвестори створили нові, насамперед високотехнологічні та наукоємні, імпортозамінні та експортоспроможні підприємства [3, с. 86].

Створення за допомогою іноземних інвестицій успішно працюючих підприємств могло б розширити сукупну місткість ринку товарів, послуг, робочої сили і за рахунок цього сприяти відродженню економіки. Шляхом купівлі акцій і підприємств іноземні інвестори здатні забезпечити стартовим капіталом виробництва з потужностями, що простоюють. Іноземні інвестиції могли б стати важливим чинником економічного зростання в Україні, проте не сприяють цьому їх недостатній обсяг і, як наслідок, дуже мала частка їх

серед коштів, залучених для відродження виробництва.

Іноземні інвестиції потрібні не лише як допомога для виходу вітчизняної економіки з кризи, а й як одне із важливих джерел іноземної валюти. Найбільшу частину її надходження забезпечує експорт товарів і послуг. Хоча роль зарубіжних інвесторів як постачальників іноземної валюти не така вагома (доходи від товарного експорту перевищують загальний обсяг іноземних інвестицій в українську економіку), імпорт капіталу — це набагато вигідніший для сторони, що приймає, спосіб одержання іноземної валюти, ніж експорт товарів і послуг [5, с. 6].

Справа в тому, що при експорті товарів і послуг країна, з одного боку, приймає іноземну валюту, з другого — в обмін на неї відразу віддає за кордон певні цінності на суму, що дорівнює купівельній спроможності одержаної валюти. У випадку імпорту капіталу країна приймає іноземну валюту, але нічого натомість відразу не віддає. Саме така особливість іноземних інвестицій дала змогу багатьом країнам, що розвиваються, з обмеженими виробничими та експортними можливостями підняти економіку на основі закупівлі на світовому ринку значних обсягів сучасних засобів виробництва за рахунок інвестованого зарубіжного капіталу і перетворитися в нові індустріальні держави.

Залучення іноземних інвестицій є найбільш реальним ресурсом у перехідній економіці східноєвропейських країн. Прямі іноземні інвестиції (далі — ПІІ) залишаються основним джерелом фінансування капіталовкладень, а також дефіциту поточного рахунка платіжного балансу цих країн. Велика їх роль у забезпеченні економічного зростання країн Центральної і Східної Європи, в передачі західної технології, ноу-хау і передового досвіду. Незважаючи на наявність світової тенденції останніх років щодо скорочення фінансових вкладень, здійснюються ПІІ в Центральну і Східну Європу, включаючи Росію та Україну [4, с. 29]. Проте потенціал даних країн у залученні іноземних інвестицій залишається значною мірою невикористаним. Ряд країн не мають можливості залучити достатньо коштів через незадовільні темпи реформування своєї економіки.

Без сумніву, існує деяка залежність між темпами економічного зростання і припливом ПІІ в країну. Однак, характер цього зв'язку не такий вже й однозначний. З одного боку, зростання може бути прискорене значними вливаннями іноземного капіталу, що приносить із собою нові технології та потужності, управлінський досвід, а також забезпечує вихід на світовий ринок. З другого — іноземні інвестиції спрямовуються, в першу чергу, в країни, що вже досягли найбільших успіхів у формуванні засад ринкової економіки і у виході на траєкторію сталого економічного зростання [6, с. 73].

Треба відзначити низький рівень припливу інвестицій в Україну з країн, де здійснюється ефективне регулювання, корпоративне управління та існують високі стандарти прозорості — і ця ситуація поліпшується дуже повільно. Так, найбільшими країнами-інвесторами на 1 липня 2007 р. є: Німеччина — 5677,9 млн дол. США (23,5% загальної суми інвестицій), Кіпр — 4130,4 млн дол. США (17,1%), Австрія — 1957,0 млн дол. США (8,1%).

Сума прямих іноземних інвестицій на душу населення, що накопичена, ставить Україну в складну економічну ситуацію. На цьому рівні ПІІ є лише невеликою часткою від того, що реально потребує Україна для реструктуризації і модернізації промисловості, і, таким чином, для переходу до сталого економічного зростання. Більше того, програма приватизації, як одне з потенційних джерел ПІІ, поки що не змогла залучити великих обсягів іноземних інвестицій, як на це сподівався уряд.

Доцільно звернути увагу на такий аспект. Серед головних країн-інвесторів офшорними зонами є Кіпр, Віргінські острови, тобто звідси приходять гроші вітчизняних підприємців — "тіньовиків", але вони вже захищені статусом іноземних інвестицій. У цьому випадку необхідно знову повернутися до Указу Президента України щодо амністії певної частини тіньового сектора за умови гарантії міжна-

родного рівня. Жоден іноземний інвестор не піде до нас, особливо у важку промисловість, якщо не будемо її розвивати своїми капіталовкладеннями. Це можливо тільки за участі держави. Вихід Указу Президента України і підготовка законопроекту про легалізацію прибутків викликали помітне пожвавлення серед підприємців. Проте, на думку більшості експертів, доходи, передбачені цими документами, навряд чи зможуть повернути "тіньовиків" у офіційну українську економіку. Статистика фіксує цілком певну тенденцію — найбільшими країнами-інвесторами України стають офшорні зони. Тепер головне — підтримати цей процес. І не стільки деклараціями про амністію тіньового капіталу, скільки конкретними кроками в зазначених напрямках. І на решті, треба пам'ятати, що не всі "тіньові" гроші знаходяться за кордоном. Частина їх сумлінно працює в українській економіці, щоправда, податки з них не платяться.

По-перше, правовий режим прямих іноземних інвестицій визначається передусім внутрішнім законодавством країни, що залучає інвестиції. Однак слід зважити, що існуюче законодавство викликає особливий інтерес інвесторів, оскільки торкається найважливішого для них питання — пільгових умов інвестування і державних гарантій захисту іноземних інвестицій.

По-друге, правове регулювання залучення ПІІ здійснюється не тільки Законом України "Про режим іноземного інвестування", який визначає правовий статус іноземних інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями, а й положеннями ряду інших законів і підзаконних нормативних актів у галузі інвестиційної діяльності, приватизації, оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, підприємництва, валютного регулювання тощо.

По-третє, залучення ПІІ регулюється не тільки законодавством тієї чи іншої країни, а й міжнародними угодами між державами. Україна підписала багато двосторонніх інвестиційних угод (всього 676, із них 43 — чинні), зокрема кілька угод із країнами-членами ОЕСР. Двосторонні угоди, що мають вищу силу, ніж Закон України "Про іноземні інвестиції", і тому мають вищу силу над ним у разі конфлікту, в більшості випадків відповідають міжнародним стандартам. До того ж Україна підписала кілька багатосторонніх угод щодо іноземних інвестицій, таких як Конвенція ICSID 1965 р., Енергетична Хартія 1994 р. та Угода про співпрацю і партнерство з Європейським Союзом [1, с. 93].

Закон України про іноземні інвестиції вважається сумісним із тим, що діє в країнах Східної Європи із перехідною економікою, а створення інституцій в Україні переважно оцінюється як неперспективне. Кільком інституціям було поставлене завдання розвивати ПІІ, проте воно не було досить чітко визначене і механізм його реалізації не був розроблений. Для того, щоб удосконалити ці інституції, головні урядові інститути, які пов'язані з ПІІ, були інтегровані у структуру Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції. Такий підхід дає можливість розробити комплексну програму практичного втілення стратегії розвитку інвестицій.

По-четверте, інвестиційному законодавству, як і законодавству з економічних питань в цілому, притаманні непослідовність, нестабільність правових норм, що значною мірою пов'язано зі змінами курсу економічної політики держави.

Треба визнати, що для іноземних інвестицій відкриті всі галузі виробництва, де є інвестиції юридичних осіб і громадян, а отже, такі, доступ до яких іноземцям суперечить інтересам економічної безпеки держави. Зарубіжним інвесторам Закон України "Про режим іноземного інвестування" дозволяє все, що й громадянам України, але не йдеться про те, що останні можуть робити все, що дозволено іноземцям. І це не випадково. Згідно з цим Законом і подальшим законодавством, іноземні інвестори звільнені від ряду зборів і податків, які повинні сплачувати українські громадяни. Тим самим національний режим був замінений для іноземних інвесторів режимом пільг і привілеїв. Отже, держава з моменту введен-

ня в дію Закону допомогла іноземним підприємцям перемогти в конкурентній боротьбі з українцями. Не дивно, що в таких умовах багато вітчизняних фірм почали камуфлюватися під іноземні шляхом реєстрації за кордоном і подальшого функціонування в Україні як іноземні інвестори.

Прийняття Закону України "Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використання майна та коштів вітчизняного походження", усунуло розбіжності в тлумаченні чинного законодавства щодо надання пільг іноземним інвесторам.

Основні висновки з погляду суспільства і держави у систематизованому вигляді полягають у тому, що пільги для підприємств з іноземними інвестиціями, якими вони користуються на підставі Закону 1992 р., захистили не інвестиції, а поточну діяльність СП, не пов'язану ні за обсягом, а часто і за напрямками з внесеними інвестиціями; призвели до втрат бюджетних надходжень майже на 10 млрд грн. (наприклад, захист надавався на мільярди гривень інвестиціям в обсязі 50 дол. США); призвели до занепаду відповідних галузей вітчизняної економіки, зокрема птахівництва, переробки нафти, де наявні потужності використовуються на 10—20%; суттєво загальмували процес іноземних інвестицій в цілому через те, що інші інвестори вже не можуть користуватися подібними пільгами та іншими привілеями.

Законом України "Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використання майна та коштів вітчизняного походження", прийнятим Верховною Радою України 17 лютого 2000 р., внесені зміни та доповнення до чинного законодавства України, які полягають у такому:

- на території України до суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення, застосовується національний режим валютного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів), встановлених законами України для підприємств, створених без участі іноземних інвестицій;

- підприємства, створені за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм діяльності, підлягають валютному регулюванню та оподаткуванню за правилами, встановленими законодавством України з питань валютного регулювання та оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій;

- спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Ст. 4 цього Закону стосується дії ряду законів України, декретів Кабінету Міністрів України та постанови Верховної Ради України про правове регулювання іноземної інвестиційної діяльності разом із Законом України "Про режим іноземного інвестування" від 19 березня 1996 р.

Таким чином, значні недоліки у законодавстві України та особливо недостатня прозорість і захищеність є більш вагомим бар'єром, ніж певні незначні невідповідності деяких положень про іноземні інвестиції. Це сталося переважно внаслідок довільного застосування законодавства, що постійно перебуває у стані зміни. До того ж механізм примусу за законом є дуже слабким та недостатнім. За таких умов немає жодних сумнівів у тому, що ті чинники, від яких залежить низький рівень припливу ПІІ, також протидіють внутрішнім інвестиціям. Тому щоб залучити інвестиції для економічного зростання, правове та регуляторне поле в Україні має бути досконалим і прозорим, а національні підприємства повинні мати єдине стратегічне та інвестиційне середовище з іноземними фірмами. Отже, реформи мають бути спрямовані на створення сприятливого середовища для інвестицій (а не лише ПІІ) та приватних підприємств з іноземними інвестиціями.

Якщо потенційні реформи матеріалізуються швидко, то

іноземні інвестиції будуть залучені для гарантування сталого зростання всієї економіки, що супроводжуватиметься розвитком як іноземних, так і національних підприємств. Якщо реформи не сприятимуть внутрішнім інвестиціям та приватному сектору, то нелегко буде залучати ПІІ. З огляду на це слід зазначити, що в разі створення Україною більш привабливого середовища для розвитку інвестиційної сфери, приплив приватного капіталу значно зросте.

Характеризуючи стан правового регулювання іноземних інвестицій в Україні на початку ХХІ ст., більшість українських спеціалістів оцінюють його як незадовільний. Незважаючи на прориви в окремих ланках, законодавство в цілому не завершено, воно потребує кардинального доопрацювання. Уявляється досить актуальним проведення нової інвестиційної політики, яка забезпечила б потужний імпульс ефективному використанню прямих іноземних інвестицій.

Для того, щоб підтримати певні позитивні зрушення в економіці України, ОЕСР та інші міжнародні донори вийшли з багатьма стратегічними рекомендаціями, спрямованими на поліпшення ділового інвестиційного клімату в цілому.

ВИСНОВКИ

Виходячи з інвестиційної стратегії ОЕСР, владним структурам України рекомендовано такий сценарій дій:

- переорієнтувати урядове адміністрування на управління економікою з метою формування стратегічних засад, що сприяють розвитку приватного сектора;

- розвивати прозорий, прогнозований та стабільний процес приватизації за індивідуальними приватизаційними планами й гарантувати незалежність тендерної комісії;

- позбутися непрозорих і спотворених схем заохочення інвестицій;

- відкрити шлях міжнародному арбітражу для вирішення суперечок законом про іноземні інвестиції та запровадити апеляційні суди для економічних суперечок;

- привести у відповідність із міжнародними стандартами українські правила бухгалтерського обліку та аудиту, особливо для компаній і фінансових установ, акції яких виставлено на фондовій біржі, для того, щоб уникнути подвійної бухгалтерії та супутніх видатків, спростити фінансову звітність і гарантувати прозорість й правильність оцінки результатів діяльності;

- спростити взаємодію між іноземними інвесторами та владою України, розглянувши можливість створення механізму "купівлі всього необхідного в одному магазині", що дасть змогу іноземним інвесторам отримати усі необхідні ліцензії, дозволи та резолюції.

Це досить важливі рекомендації, врахування яких дасть змогу Україні заручитися довірою інвесторів та мобілізувати інвестиції для сприяння сталому економічному розвитку.

Література:

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. — 448 с.
  2. Буркинський Б.В., Молина Е.В. Активизация инвестиционной деятельности в регионе. — Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2004. — С. 123—140.
  3. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи / М.Г. Чумаченко, С.Е. Аптекарь, М. Г. Білопольський та ін. — Донецьк: Юго-восток, 2003. — 292 с.
  4. Мельник В.В., Козак В.В. Міжнародна інвестиційна діяльність: навч. посібник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2003. — 249 с.
  5. Оболенский В. Технологическое соперничество на мировом рынке // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 7. — С. 3—12.
  6. Савельев Є.В., Куриляк В.Є. Галузева структура української економіки: нові теоретичні підходи та прогнози / Фінанси України. — 1999. — № 9. — С. 71—76.
- Стаття надійшла до редакції 28.08.2009 р.